

המרכז לחקר האשה בהלכה

זעקת דלות

כתב עת המוקדש לפתרון בעיית העגונות

ניתוח מקרה מספר 2

מכון שכטר ללימודי היהדות
ירושלים, אלול תשי"ס - ספטמבר 2000

המרכז לחקר האשה בהלכה

צוות המרכז

הרב פרופ' דוד גולינקין, מנהל ועורך
הרב שמואל לואיס, יועץ לענייני הלכה
עו"ד שרון שנהב, יועצת משפטית
הרב מוניק זיסקינד גולדברג, חוקרת
הרב מנחם פיטקובסקי, חוקר
דיאנה וילה, חוקרת
גיזה אדרברג, עוזרת מחקר

הוועדה המייעצת

ד"ר סוזן ארונוב, ארה"ב
ד"ר משה בנוביץ, ישראל
ד"ר רות הלפרין-קדרי, ישראל
עו"ד רבקה מקייס, ישראל
פרופ' ארווין קוטלר, קנדה
פרופ' מיכאל קורילנדי, ישראל
הרב פרופ' מאיר רבינוביץ, ארה"ב
הרב ד"ר עינת רמון, ישראל
הרב פרופ' עמנואל רקמן, ישראל וארה"ב
פרופ' אליס שלוי, ישראל

מכון שכטר ללימודי היהדות מודה לקרן פורד, לפדרציה של סן פרנסיסקו ולסוכנות היהודית לא"י עבור תמיכתם הכספית במרכז לחקר האשה בהלכה.

תש"ס – 2000 ©

כל הזכויות שמורות

למכון שכטר ללימודי היהדות

ת"ד 8600, ירושלים

טלפון: 02-6790755

פקס: 02-6790840

נדפס בישראל

מסת"ב 965-7105-06-4

סידור ועימוד: לשון למודים בע"מ, ירושלים

המרכז לחקר האשה בהלכה

"המרכז לחקר האשה בהלכה" שליד מכון שכטר ללימודי היהדות בירושלים נוסד בשנת תש"ס בעזרת מענק מקרן פורד, על מנת לחקור את מעמד האשה בבית הכנסת, ועל מנת למצוא פתרונות לבעיית העגונות של ימינו המחכות שנים לקבל גט פיטורין מבעליהן כתוצאה מסרבנות או סחטנות מצד בעליהן. הענין השני יטופל בשתי דרכים – בספר "פתרונות הלכתיים לבעיית העגונות במאה העשרים" שישקור את כל הפתרונות שהוצעו לבעיה במאה העשרים, ובכתב העת "זעקת דלות" המונח לפניכם שבדק מקרים ספציפיים של עגונות שחיכו שנים לישועה מבתי דין רבניים ללא הועיל. ברוב המקרים בית הדין אפילו לא כתב או פירסם פסק דין מנומק בנידון. מה שמתפרסם כאן אינו "פסק דין" במובן הפורמלי מכיוון שהכותבים לא ישבו בבית הדין ולא יכלו לחקור את בני הזוג. מה שמתפרסם כאן הוא איפוא כיווני פסיקה שבית הדין הרבני היה צריך לבדוק על מנת להתיר את העגונה "רבקה". מטרת פרסום הדברים היא ללחוץ על בתי הדין הרבניים לפרסם את פסקיהם באופן מסודר ומנומק ובזמן סביר, וגם להשתמש בכלים ההלכתיים העומדים לרשותם על מנת להתיר עגונות.

וכבר לימדונו חז"ל: "משום עיגונא אקילו בה רבנן" (יבמות פ"ח ע"א), וכן פסק הרמב"ם (הלכות גירושין י"ג:כ"ח) ש"אין בודקין עידי אשה בדרישה וחקירה שלא אמרו חכמים בדבר להחמיר אלא להקל משום התרת עגונה". הרא"ש קבע ש"כן ראוי לכל מורה לחזור על כל צדדין להתיר" (שו"ת הרא"ש כלל נ"א, אות ב'). אכן, המקורות הנ"ל עסקו בבעל שנעלם אולם בימינו יש סוג חדש של עגונות הנסחטות על ידי בעליהן עבור בצע כסף, ואין ספק שחז"ל ורבתינו היו חוזרים על כל צדדי ההיתר על מנת להתיר. אכן, זו היא אחת מהמטרות העיקריות של "המרכז לחקר האשה בהלכה".

שיטת העבודה

עורכת הדין שרון שנהב, שהיתה פרקליטה של "רבקה", הביאה בפני הצוות את המקרה הנידון כאן יחד עם הפרוטוקולים וההחלטות של בתי הדין הרבניים שטיפלו במקרה. דיאנה וילה והרב מוניק זיסקינד גולדברג למדו את הנושא בעיון רב בהדרכת הרב שמואל לואיס ובעזרת ביבליוגרפיה שסופקה על ידי דיאנה וילה כתבה את גוף העלון בעברית ומר ישראל חזני ופרופ' אליס שלוי העירו הערות מחכימות. העלון תורגם לאנגלית על ידי דליה פרידמן ועל ידי, ועו"ד שרון שנהב ופרופ' שלוי העירו הערות מחכימות. החוברת נערכה והובאה לדפוס על ידי הח"מ.

אנו מקווים שכתב העת "זעקת דלות" יפרסם את מצוקתן של העגונות של ימינו ברבים ואף ידרבן את בתי הדין הרבניים להתיר אותן מעיגונן. אנו נשמח לשמוע תגובות מרבנים, דיינים, חוקרים ומהציבור הרחב.

הרב דוד גולינקין
מכון שכטר ללימודי היהדות
ירושלים עיר הקודש
אלול תש"ס

ניתוח מקרה מספר 2

מאת
דיאנה וילה

העובדות

"רבקה", עולה חדשה מגרוזיה, התיישבה בעיירה בדרום הארץ. התואר השני שלה בכימיה הכשיר אותה ללמד בתיכון מקומי. שם היא הכירה את "שמעון", בן למשפחה שעלתה ממרוקו, שעבד במוסד.

על פני השטח שמעון היה רגוע, אוהב ותומך, והזוג הצעיר התחתן בספטמבר 1978. אחי שמעון היו נרקומנים מוכרים למשטרה, אך רבקה האמינה שבעלה לא היה כמותם. היא לא ידעה על ההרשעות הפליליות שהוא צבר החל מגיל אחת עשרה ועד חודשיים לפני החתונה, שכללו תקיפה, גרימת חבלה גופנית, פריצות לבניין וגניבה, התנהגות פרועה במקום ציבורי ואפילו מעשה מגונה בילד.

במשך תקופה של שלוש שנים בערך השתכר שמעון בצורה יפה ופירנס את משפחתו בכבוד. רבקה ילדה שני ילדים (בינואר ובדצמבר 1980) והפסיקה לעבוד באופן זמני כדי להתמסר לילדים; משכורתו של שמעון איפשרה זאת. אך היוצרות התהפכו כשמעון שימש בלדר לסמים לגיסו ובסופו של דבר התמכר בעצמו לסם – בהתחלה שימוש מזדמן ובסוף התמכרות יומיומית קשה. ההתמכרות שינתה את סדר העדיפויות של שמעון. הוא בילה את רוב זמנו הפנוי עם חבריו, הוציא את כל משכורתו על סמים והתקשה לפרנס את משפחתו.

אחרי שנולד הילד השלישי, גילתה רבקה שבעלה מכור לסמים. האלימות שהתחילה כבר קודם לכן גברה והלכה – שמעון הרביץ לרבקה או נעל אותה באחד החדרים בבית כשהיא סירבה לתת לו כסף לסמים.

רבקה הפכה לאישה מוכה, ובסופו של דבר, בשנת 1986, היא הגישה תלונה במשטרה בגין תקיפה – שמעון היכה אותה באגרופיו בראשה ובפניה ועל כך ישב שישה חודשים בכלא. כשהשתחרר, הוא נשלח למוסד גמילה, אך מהר מאד חזר לסורו.

רבקה החליטה לעזוב את בעלה, אך הוא נעל אותה בחדר עם שלושת הילדים, הדליק את הגז ועזב את הבית. המשפחה ניצלה בנס.¹

במאי 1988 ברח רבקה למקלט לנשים מוכות. שמעון הבטיח להשתקם ולבוא לשיחות ייעוץ, אבל בנובמבר הוא שוב הרביץ לאשתו – שעברה בינתיים לגור בעיר אחרת עם אמה – בראש ובפנים ונוסף לזאת תקף את גיסתו וניסה לתקוף את גיסו. על זה נשפט שמעון לשישה חודשי מאסר בפועל ושלושה חודשים "על תנאי".

1 כך דווח במאמרו של אילן נימי, מוקד, מס' 81, עמ' 13.

רבקה תבעה מזונות בבית המשפט המחוזי בתל אביב. היא התחילה לקבל קצבת מזונות מביטוח לאומי החל מחודש ספטמבר 1998 וכתוצאה מכך הצטבר לבעלה חוב בביטוח לאומי. במקביל לתביעת המזונות היא פתחה תיק גירושין בבית הדין הרבני האזורי באשקלון בשנת 1989.

לאורך כל התקופה הזאת המשיך שמעון לחיות בדירת בני הזוג.

בדיונים בבית הדין הרבני, הודה שמעון בהתמכרות שלו לסמים והסכים לנסיון גמילה נוסף. בית הדין טען לאורך כל הדרך שיש לפעול למען "שלום בית".

בשנת 1990 פנתה רבקה לעו"ד שרון שנהב ליעוץ. ביולי אותה שנה טענה עו"ד שנהב בפני בית הדין שבמקרה זה דרושה כפיית גט, בגלל האלימות וסכנת הנפשות הכרוכים בה. כיוון ששמעון המשיך לטעון שהוא רוצה "שלום בית", סירבו הרבנים לכפות גט ופסקו שעל בני הזוג להגיע להסכם. גם העובדה שבני הזוג גרו בנפרד כבר שלוש שנים, ושהבעל צרך סמים ולא עבד, לא השפיעה על הדיינים לזרז את מתן הגט.

בעקבות המאמצים החוזרים ונשנים של בית הדין להביא את הזוג ל"שלום בית", ביקשה עו"ד שנהב בסוף 1991 להעביר את התיק להרכב מיוחד, אך כיון שהרבנים חשבו שהיא לחצה על רבקה לתבוע את הגט, המליצה עורכת הדין לרבקה לבוא לשיבה הבאה של בית הדין בלעדית. באותה ישיבה, בינואר 1992, בנוכחות דייני בית הדין האזורי באשקלון, תקף אותה שמעון שוב וגרם לה לסדק באף. המשטרה הוזעקה ושמעון שוב נעצר לשישה חודשים.

בית הדין חזר ופסק ש"אי אפשר לכפות גט על הבעל" ולמרות "שהסיכויים לשלום בית קלושים" הוא החליט שעל הצדדים להגיע להסכם גירושין ביניהם.² בעקבות התקרית האחרונה ביקשה עו"ד שנהב פעם נוספת להעביר את התיק להרכב מיוחד לעגונות וסרבני גט, אך מנהל בתי הדין הרבנים כתב לה ש"כדאי לבקש קודם חיוב גט לפני הבקשה לכפיה" ושאו"ל כדאי "להגיש ערעור לבית הדין הגדול".³

בבית משפט השלום, בדיון על תלונת רבקה נגד בעלה בעקבות התקיפה בבית הדין הרבני, הצהיר שמעון בפני השופט שהוא מתחייב לתת גט לאשתו, אולם בהיותו בכלא, כשהוא התבקש לחתום על הסכם הגירושין, הוא סירב.

בסופו של דבר, בסוף אפריל 1992, והוא עדיין יושב בכלא, הסכים שמעון לתת גט פיטורין לאשתו, תמורת הזכות להמשיך לגור בדירה השכורה בדיוור ציבורי, המלצת האישה ובא כוחה לבטל את חובותיו למזונות בפני הביטוח הלאומי והבטחה שלא יתבעו אותו לעולם. הבעל התחייב שבמקרה שהוא יעבוד, ידונו בעניין המזונות בפני בית הדין הרבני.

2 פסק דין (החלטה) מיום י"ד באדר א' תשנ"ב, 18 בפברואר 1992.

3 מכתב מ"ז באדר ב' תשנ"ב, 22 במרץ 1992.

לאחר לחץ כבד מצד הרבנים, הסכימה רבקה לתנאים שהיו לרעתה: לשלם חוב גדול לחברת הטלפון (בעוד שמעון משלם את חובות הדירה האחרים), לביקורי הבעל את הילדים פעמיים בשבוע (למרות חששותיה בגלל האלימות) וגם לוותר על הכתובה.

מלבד זאת, פנה בית הדין לשרות בתי הסוהר בבקשה לקצר את מאסרו של שמעון מכיוון שהסכמתו לגירושין "היתה בבחינת קרבן גדול" וכך יעזרו לו להתחיל בחיים חדשים.⁴

בסיכום, רבקה חיה בנפרד מבעלה במשך ארבע שנים, ובמשך שנתיים וחצי ניסתה לקבל גט פיטורין מבעלה. בית הדין היה קשוב לסבלו של הבעל, שהרגיש אבוד ללא האישה והילדים. למרות שהבעל היה נרקומן, אלים ולא עבד, הסכים בית הדין שוב ושוב לבקשותיו לשלום בית, ואפילו לאחר שהוא שבר לה את האף בנוכחות הדיינים, הם סירבו לכפות גט על שמעון. אחרי ויתורים רבים, בעקבות הסכם גירושין בין בני הזוג, נאות הבעל סוף סוף לשחרר את אישתו מכבלי עיגונה.

הצעותינו

לאור הסכנות החמורות הטמונות בחיים משותפים עם בעל אלים, ברצוננו להציע דרכים שעמדו לרשות בית הדין על מנת לשחרר את האישה במהירות רבה יותר, כשהיה ברור שאין סיכוי לשלום בית ושהמשך המצב הזה מסכן אותה ואת הילדים.

1. כפיית גט

חז"ל קבעו שבמצבים מסוימים רשאי בית הדין לכפות על הבעל לגרש את אישתו. המשנה מונה רשימה של מקרים ש"כופין אותו להוציא" (כתובות ז' ט"ז-י'): "מוכה שחין ובעל פוליפוס, והמקמץ, והמצרף נחושת והבורסי..."⁵ וכן נפסק להלכה ברמב"ם (הלכות אישות כ"ה: י"א-י"ב) ובשלחן ערוך (אבן העזר קנ"ד: א').

מצד שני, חז"ל קבעו ש"גט מעושה", כלומר גט שהבעל נותן בעל כורחו, אינו תופס. לפיכך, אם בית הדין יכפה על בעל לתת גט, מדובר לכאורה ב"גט מעושה". המשנה (גיטין ט' ח') כבר הגדירה שגט מעושה בבית דין של ישראל כשר הוא, וכן פסק שמואל בגמרא שם (פ"ח ע"ב). בגט מעושה כדין הנימוק לכפיית הגט מקובל; בגט מעושה שלא כדין, לא היתה סיבה מספקת לכפות את הגט על הבעל.

הרמב"ם בפסיקתו מסלק כל ספק לגבי תוקפו של גט מעושה כדין. הוא מסביר לנו למה גט מעושה כדין כשר הוא, באומרו (הלכות גירושין ב' כ'):

4 המלצה מיום כ"ד בניסן תשנ"ב, 27 באפריל 1992.

5 "בעל פוליפוס" פירושו ביוונית מי שגדלה יתרת בשר באפו, אבל בגמרא פירושו (כתובות ע"ז ע"א) שיש לו "ריח הפה". "מקמץ" פירושו המקבץ צואת כלבים לעיבוד עורות (שם).

לפיכך זה שאינו רוצה לגרש, מאחר שהוא רוצה להיות מישראל ורוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו, וכיוון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר "רוצה אני", כבר גרש לרצונו.

כיצד ניתן לכפות גט בימינו? בחוץ לארץ אין אפשרות כזאת מכיוון שאין לבתי דין רבניים כוח אכיפה, אבל במדינת ישראל יש לבתי הדין הרבניים האפשרות לכפות גט. על פי חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953, מוסמכים הרבנים לכפות את הגט על ידי הכנסת הבעל לבית הסוהר. בעקבות חוק שיפוט בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (הוראת שעה) תשנ"ה-1995, הורחבה הסמכות שלהם והיא כוללת גם החרמת הרכון, הקפאת חשבונות בנק, שלילת רשיון נהיגה, איסור להימנות, להיבחר או לשמש במשרה ציבורית, איסור לעסוק במקצוע שהעיסוק בו מוסדר על פי דין ואיסור להפעיל עסק שצריך רשיון.

השאלה העקרונית העומדת בפנינו היא: האם הרשימה של עילות לכפיית גט במשנת כתובות הני"ל היא רשימה סגורה וסופית או שמא אפשר להוסיף עילות נוספות לכפיית גט כגון אלימות של הבעל נגד אשתו? יש מחלוקת הפוסקים לגבי אלימות כעילה לכפיית גט,⁶ אבל רבים וטובים כבר פסקו לאורך שמונה מאות שנה שאלימות פיסית היא אכן סיבה טובה לכפיית גט – והרי כמה תקדימים חשובים.

1. הפסק התקדימי של רבנו שמחה משפירא, אחד מגדולי הפוסקים באשכנז (נפטר בסביבות 1230), מובא אצל הרבה חכמים, וזה לשונו:⁷

ונשאל] מורי ורבי **רבינו שמחה זצ"ל והשיב שכופין אותו להוציאה**, זה לשונו: אחר כותבי כתב ראשון קבל לפנינו ר' ירמיה על חתנו שהיה מכה את בתו תדיר ומבזה אותה בפריעת ראשה שלא כדת יהודים "דלחיים ניתנה ולא לצער" (כתובות ס"א ע"א). ואפילו קונה אמה העבריה כקונה אדון לעצמו (השוה

6 לפוסקים המתנגדים לכפיית גט במקרים של אלימות, ראה אוצר הגאונים לכתובות, חלק התשובות, סימן תכ"ח, עמ' 169-170, וסימן תע"ז, עמ' 191; תרומת הדשן, סימן רי"ח; שו"ת הרדב"ז, אלף רכ"ח (הוא מתנגד לכפיית גט, אבל מציע לנדות ולקנוס ולחבוש את הבעל בבית האסורים עד שיעמוד הוא מעצמו ויגרש); בית יוסף לאבן העזר סימן קנ"ד, ד"ה מ"כ בשם ספר אגודה; שו"ת בנימין זאב, סימן פ"ח. חלק מהפוסקים הני"ל משקפים התייחסות לנשים שאינה מקובלת בחברה היום, כלומר שעל האשה לסבול את המכות בשקט.

7 ציטוט מלא של תשובתו מובא בספר אור זרוע, חלק ג', פסקי בבא קמא, סימן קס"א; שו"ת מהר"ם, דפוס פראג, סימן תתקכ"ז; ושו"ת בנימין זאב סימן פ"ח. תמצית מתשובתו מובאת בבית יוסף הני"ל (לעיל, הערה 6) וכן בהגהות אשרי לבבא קמא, פרק ג', אות י', דפי וילנא קכ"ה ע"ד, על פי אור זרוע. אנו נצטט כאן מר' יצחק ב"ר משה מווינא בעל ספר אור זרוע, שהיה תלמידו של רבינו שמחה, ונוסיף תיקונים משאר המקורות. על רבינו שמחה ראה א"א אורבך, בעלי התוספות, מהד' ד', ירושלים, תשי"מ, עמ' 411-420.

קידושין כ' ע"א ומקבילות), כל שכן אשתו ועל כל הכאה עובר ב"פן יוסיף"⁸ ועונשו גדול ממכה חבירו כי היא יושבת לבטח אתו ודמעתה מצויה... ואם דבריו אמתיים **תקנסהו קנס חמור בין בגופו בין בממונו** על מה שעבר... והטילו שלום ביניהם... ואם לא יעמוד הבעל בקיום השלום שיוסיף להכותה ולבזותה, אנו מסכימים אחריכם **להיות מנודה** בבית דין העליון ובבית דין התחתון, **ויעשוהו על ידי גוים לתת גט** "עשה מה שישראל אומר[ים] לך" (גיטין פ"ח ע"ב) **כי כן הסכמתי עם חבריי שיהא גט מעושה בגוים כדין**... אבל להכותה ולבזותה שענייה זו מסורה בידו ואין בידינו לעשות תקנה לדבר – אפילו שמואל [שאמר בכתובות ע"ז ע"א "עד שכופין אותו להוציא יכפוהו לזון"] מודה ד"אין אדם דר עם נחש בכפיפה [= בסל]" (שם)... ואם נראה בעיניכם שאין עצת השלום מתקיים ביניהם תפייסוהו כחכמתכם לגרש מרצונו, ואם לא יאבה יקוב הדין את ההר **ותעשוהו [וכתורה] תעשו**... שמחה ב"ר שמואל.

רבינו שמחה רואה בהכאת נשים עבירה חמורה והוא נותן הוראות מדויקות לבית הדין כיצד לנהוג: לקנוס את הבעל בגופו ובממונו, להטיל שלום ביניהם, לנדות את הבעל, ואם כל זה אינו עוזר, לכפות עליו גט מעושה כדין בעזרת גוים. יתר על כן, רבינו שמחה מדגיש שכפיית הגט בעזרת גוים היא לא דעתו בלבד, אלא "כן הסכמתי עם חבריי שיהא גט מעושה בגוים כדין".

2. גם ר' יצחק ב"ר משה מווינא (1180-1250), תלמידו של רבינו שמחה ובעל ספר אור זרוע, הסכים עם רבו. לפני הבאת התשובה הנ"ל הוא כותב:

מיכן [= מכאן; מהעובדה שבעל המזיק את אשתו בתשמיש המטה חייב – בבא קמא ל"ב ע"א] יש ללמוד שאסור לאדם להכות את אשתו וגם חייב בנוקיה אם הזיקה. **ואם הוא רגיל תדיר להכותה ולהבזותה ברבים כופין אותו להוציאה**. וכבר היה מעשה באחד שהיה רגיל תדיר להכות את אשתו, ונשא[ל] מורי ורבי רבינו שמחה...

3. הרב יוסף אבן אביתור (ספרד, המאה הי"ה-ה"א) כתב תשובה ששימשה תקדים לרשב"א (ראה להלן). תשובתו מובאת בשערי צדק, חלק ד', שער ד', סימן מ"ב, דף ס"ד ע"א:⁹

ר' יוסף ׳ אביתור: וששאלתם: אשה שאמרה אי אפשי [= איני רוצה] בפלוגי בעלי שהוא מכה אותי ומצער אותי ונמצא הדבר אמת ובקשה ממנו גט – כופין אותו ליתן גט או כופין אותה לישוב תחת בעלה? ואם מצער אותה בחינם, תצא

8 נאמר בספר דברים (כ"ה: ג') "ארבעים יכנו לא יוסיף פן יוסיף להכותו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך". חז"ל למדו מפסוק זה – העוסק במכות הניתנות לעבריינים מסוימים – איסור כללי של הכאת הזולת (קדושין ל"ג ע"א; סנהדרין פ"ה ע"א), וזאת כוונת רבינו שמחה כאן.

9 ומשם באוצר הגאונים לכתובות, חלק התשובות, סימן תע"ו, עמ' 191. התשובה גם מובאת בשו"ת הרשב"א, חלק ז', סימן תע"ז, המובאת להלן.

בכתובתה כולה או לא? הוּ יודעין, שאם נתקיים הדבר בעדים שהכה אותה פעם ופעמיים, חייבים בית דין להוכיחו על כך ולומר לו: "הוּ יודע שאי אתה רשאי להכותה ואם שנית באוולתך תצא בכתובתה". ומשרין¹⁰ אותה עמו על יד נאמן, ואם שנה באוולתו תצא בכתובתה, שכך אמרו חכמים: "לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה" (כתובות ס"א ע"א)... ואף על פי שנמצא הדבר אמת שהכה אותה פעם ופעם [= ופעמיים] כמו שפרשתם, **אין אנו כופין את הבעל ליתן לה גט ולהגבותה כתובתה עד שיתרו בו בית דין וזקני הקהל** ויאמרו לו: "הוּ יודע שמקויים עליך בשטר כתובתה שתכבדנה ותזוננה כדכתב בכתובתה ואנא אפלא ואוקיר ואיזון". וכשמקבל עליו התראה ומשרין אותו על יד נאמן, **אם מעיד אותו נאמן ששנה באוולתו, מגבין לה כתובתה.**

הרב אבן אביתור מקבל את העיקרון של כפיית גט במקרים של אלימות, אך הוא דורש התראה מוקדמת ונתינת הזדמנות לבעל לחזור בו מהתנהגותו הבלתי הולמת לפני שבית הדין כופה עליו את הגט.

4. הרשב"א, אחד מגדולי הפוסקים בספרד (ברצלונה, 1235-1310), התייחס לגט במקרה של בעל אלים בשתיים מתשובותיו. בתשובה אחת (שו"ת הרשב"א, חלק ה', סימן רס"ד) רצתה האשה להשביע את בעלה שיפסיק להכותה. הרשב"א השיב שאין להשביעו:

אכן, כתבו הגאונים ז"ל בתשובותיהם על כיוצא בזה שמפייסים אותה פעם ושנים ואם חוזרת להתרעם מושיבין ביניהם נאמן איש או אישה, ואם אי אפשר מחרימין סתם על מי שיעשה כן. והדבר הזה וכיוצא בו מסור לפי ראות עיני הדיינים, כפי המקום וכפי השעה וכפי האנשים. וכן אנו נוהגין בארצנו על פי גדולים ורבנים מרבני צרפת ז"ל.

אבל בחלק ז', סימן תע"ז,¹¹ הרשב"א פסק באופן חד־משמעי שבית הדין גוערין בו ומיסרין אותו ומודיעין אותו **שאם יכה שלא כדין שהוא חייב להוציא וליתן כתובה**. שאפילו על שאר הדברים שאין לה כל כך צער כגון שמדירה שלא תלך לבית אביה... הוא מוציא ויתן כתובה – כל שכן במכה ופוצע ומצערה בגופה.

בהמשך התשובה הוא אף מצטט את ר' יוסף אבן אביתור הנ"ל. הרשב"א השתמש בביטוי "חייב להוציא וליתן כתובה" ולא "כופין את הבעל ליתן לה גט", אבל מכיוון שהוא מצטט את דברי הרב אבן אביתור שפסק במפורש על **כפיית גט**, יש להניח שהוא אינו מבחין בין שני ביטויים אלה. אכן, גם התשב"ץ המובא להלן הבין שהרשב"א התכוון לכפיית גט.

10 "להשרות" פירושה להשכין, להושיב אותה אצלו.

11 תשובה זאת נמצאת בשנינויים קטנים בשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן ק"ב, בלי הציטוט מדברי הרב אבן אביתור בסוף.

5. ר' שמעון בר צמח דוראן (התשב"ץ), אחד מגדולי הפוסקים בצפון אפריקה (1361-1444), פסק כדלהלן לגבי בעל שציער והרעיב את אשתו (שו"ת תשב"ץ, חלק ב', סימן ח'):
קרוב הדבר בזה שיוציא ויתן כתובה דקיימא לן "לחיים ניתנה ולא לצער"

(כתובות ס"א ע"א)... ואפילו במדיר את אשתו בדברים שאין לה צער כל כך אמרינן יוציא ויתן כתובה... כל שכן בצער תדיר שיש לנו לומר יוציא ויתן כתובה "לפי שאין אדם דר עם נחש בכפיפה" (כתובות ע"ז ע"א)... הכא "מעוות לא יוכל לתקון" (קהלת א': ט"ו)... ואיזו טובה יש לאישה שבעלה מצערה במריבה בכל יום ויום? **ואפילו לכוף אותו להוציא יש לדון מקל וחומר דבעל פוליוס (כתובות ע"ז ע"א) דהשתא מפני ריח הפה כופין, מפני צער תדיר שהוא מר ממות לא כל שכן?!... וההפרש שיש בין "יוציא ויתן כתובה" ובין "כופין אותו להוציא" הוא שכשאמרו במשנה (כתובות ז': א'-ה') "יוציא ויתן כתובה" הוא [ש]אין כופין אותו לגרש אלא מגבין אותה כתובתה ואם גירש מעצמו מוטב ואם לאו קרינא ליה עבריינא [= קוראים לו עברין], וכשאמרו "כופין" (כתובות ז': ט'-י') עושין בו כפייה אפילו בשוטים... ואף על פי שיש בתשובות גדולי האחרונים ז"ל שאין כופין בזה כלל אנו לאו קטלי קני באגמא אנו ומלתא דתליא בסברא אין לדין אלא מה שענינו רואות¹² ואפשר שלא אמרו כן על כיוצא בזה הצער הגדול וכל שכן אם מרעיב אותה ואילו הוות ידיהו לא הוו אמרי הכי [= ואילו היתה שלהם לא היו אומרים כך] **והרשב"א ז"ל כתב בתשובה כדברינו.****

התשב"ץ משוכנע שצער תדיר ורעב הם סיבות המצדיקות כפיית גט, כי הם גורמים יותר סבל מהעילות הקלאסיות שמופיעות במשנה. הוא מדגיש שזהו ענין התלוי בסברא ואין לדין אלא מה שענינו רואות ואפשר לפסוק כך גם בלי תקדימים של "גדולי האחרונים". לבסוף, הוא מוסיף שאם האשה הסובלת היתה שלהם (כנראה הכוונה לבת) לא היו הדיינים מקילים בדבר.

6. בימינו פוסק הרב אליעזר ולדינברג (ירושלים, נולד ב-1917) גם הוא שיש לכוף גט על בעל אלים (שו"ת ציץ אליעזר, חלק ו', סימן מ"ב, פרק ג'). הוא דן במקרה של בעל אלים שאף ניסה לרצוח את אשתו ואת אחיה בנשק חס. שניהם נפצעו קשה והבעל אף נידון לחמש שנות מאסר.

... ישנם לפי עניות דעתי לפנינו נימוקים הלכתיים לחייב את הבעל וגם לכופו על גט פיטורין לאשתו לפי המצב התמידי שהאשה נמצאת בו בכל עת הימצאה במחיצתו בגלל עצם הנהגותיו הרעות והאכזריות כלפי אשתו, ובבחינה של "אם מפני ריח הפה כופין, מפני חיי נפש לא כל שכן" [= תשב"ץ הני"ל]...

12 תרגום: "אנחנו לא מקצצי קנים באגם אנחנו, ודבר שתלוי בסברא אין לדין אלא מה שענין רואות". כלומר, אנחנו לא אנשים פשוטים אלא רבנים ודבר שתלוי בסברא אין לדין אלא מה שענינו רואות ואין צורך בהסכמת גדולי האחרונים.

הרב ולדינברג מסתמך בהמשך דבריו על רבינו שמחה, דרכי משה, התשב"ץ, שו"ת מטה לחם וספר אבני אפוד – והוא ממשיך:

... ולכן בכגון פחד ואימת מוות כזאת של האישה יש לומר דאין מקום אפילו לרווחא דמילתא להחמיר לא לכוף את הבעל מלגרש על חשבון סכנת נפשה של האישה וכללא מסור בידינו דחמירא סכנתא מאיסורא [= סכנה חמורה מאיסור] (חולין י" ע"א) ועל הרוצים להתחסד בכגון זה להחמיר שלא לכוף יש לקרוא עליהם את דברי התשב"ץ הנ"ל ולומר: "ואילו הוות דידהו לא הוו אמרו הכי" ... למותר לציין דבכגון דא הוי טענת "מאיס עלי" של האישה טענה ברורה ומבוררת וכל הפוסקים מגדולי הראשונים והאחרונים דסברי להו לכוף בזה... מכל הלין [= אלו] נראה לפי עניות דעתי דשפיר יש לפסוק לכוף את הבעל לפטור את אשתו בגט פיטורין, וגם חייב בכתובתה.

בעל ציץ אליעזר מדגיש את העובדה שהדברים יכולים לצאת בקלות מכלל שליטה ולהגיע למצב של רצח. במקרים כאלה, אין סומכין על הנס, ואפילו אם יש חשש הלכתי בכפיית הגט, "סכנה חמורה מאיסור" וכופים. גם לגבי האפשרות של אישה לטעון "מאיס עלי" (שהיא כבר לא סובלת את החיים המשותפים עם הבעל ותובעת גט) יש הגבלות וחילוקי דעות בין הפוסקים. בעל ציץ אליעזר קובע שבמקרים של אלימות קשה, אין חולק שיש לכוף את הבעל לגרש את אשתו.

ברם, למרות התקדימים הנ"ל לכפיית גט במקרה של אלימות, יש מתנגדים לכך על סמך החתם סופר (אבן העזר, סימן קט"ז). הוא כתב שניתן לכפות גט רק כאשר "ברור גם להמגרש שהעישוי כדין אליבא דכולי עלמא". אם זה נכון, אי אפשר לכפות גט במקרה של אלימות כי אין זו דעתם של כל הפוסקים. אכן, יש דיינים הממשיכים להציע "שלום בית", ולמרות כוונותיהם הטובות, באווירה של אלימות נגרם לאשה נזק פיזי ופסיכולוגי רב. התוצאה היא שמצב העיגון נמשך והולך ולפיכך עלינו לומר שלא זו הדרך.

תשובה לטענת החתם סופר נמצאת במאמר "כפיית גט בזמן הזה" של הרב שאר-ישוב כהן.¹³ הוא מביא את דברי הרב הרצוג בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר, חלק א', סימן א') שפסק על פי ר' יצחק אלחנן ספקטור "שהבעל אף על פי שידע שיש פוסקים שלא לכוף, כיון שהבית דין פסקו לכוף, נתרצה, משום דמצוה לשמוע דברי חכמים שבדורו". כמו כן הוא מתבסס על החזון איש (אבן העזר סט, כג) שכתב: "הוראת החתם סופר אי אפשר לקיימה, אלא לסמוך על הפוסקים דבמאיס עלי כופין. וכבר כתב הרא"ש בתשובה, דאלו שהורו כן – מה שעשו כבר עשו".

13 תחומין י"א (תש"ן), עמ' 200-201. וראה פרטים ונימוקים נוספים בפסק דינו של הרב שאר-ישוב כהן, תיק מב/1530, תשמ"ב, פסקי דין רבניים ט"ו עמ' 145-163, שפסק לכפות גט על בעל אלים באמצעות מאסר.

על סמך כל התקדימים שהבאנו, ברור שההלכה מאפשרת כפיית גט על בעל אלים. התלמוד מנה סיבות לכפיית גט שהיו שייכות לזמנו, וחלקן עדיין תקפות היום. מאידך, הוא לא דן באלימות כסיבה מוצדקת לכפיית גט,¹⁴ אך כפי שראינו, כבר שמונה מאות שנה פוסקים רבים וחשובים רואים במקרים אלה "עישוי כדין". בגולה, מהאמנציפציה והלאה, חסרו לרבנים כלים לאכוף פסק של כפיית גט. היום, במדינת ישראל, יש בידי הרבנות אמצעים כאלה; נותר רק להשתמש בהם כדי להשיג את הגט המיוחל.

בתיק שלפנינו, אין ספק שהתנהגותו האלימה של שמעון כלפי אשתו גרמה לה נזק פיזי ונפשי. במקום מאמצים חוזרים ונשנים להביא את הזוג ל"שלום בית" שהכריחו את רבקה לחזור לבעל שמתעלל בה ומסכן את חייה,¹⁵ היה בית הדין צריך לכופ את שמעון לתת גט לרבקה על סמך כל התקדימים הנ"ל.

2. הקידושין היו מקח טעות

כבר הוכחנו במקום אחר¹⁶ שכאשר האישה מגלה "מום" בבעלה רק לאחר הנישואין, היא יכולה לטעון "אדעתא דהכי לא קידשה עצמה" (בבא קמא ק"י ע"ב). הקידושין הם קידושי טעות ואין צורך בגט פיטורין.

הרב משה פיינשטיין פסק בכמה מקרים שיש לבטל את הקידושין על סמך טענת מקח טעות. באגרות משה, אבן העזר, חלק א', סימן ע"ט, ענף א' (עמ' קפ"ב) הוא כתב את הדברים הבאים:

בדבר האישה שניסת לבעל ומיד אחר החתונה נתברר שאין לו גבורת אנשים כלל ולא היה יכול לבעול... דאם היתה יודעת שאינו ראוי לתשמיש ודאי לא היתה מתקדשת לו... אם כן חזינן דהוא מום גמור... ולכן יש לנו לדון בזה דין מקח טעות ולבטל הקידושין.

14 אפשר לטעון שהאלימות במשפחה לא היתה קיימת בתקופת חז"ל או לפחות לא בממדים של היום. לחילופין, ייתכן שלא היתה מודעות לתופעה או שהנשים היו מוכנות יותר לסבול אותה בהתאם למציאות שבה הן לא יכלו להתפרנס ולהתקיים באופן עצמאי. על כן בימינו יש לראות בתופעה זאת מעין "מום" (כפי שהמשנה מכנה את החסרונות בבעל המהווים עילה לכפיית גט) המצדיק כפיית גט כדין, ללא חשש לגט מעושה.

15 הרב ד"ר אברהם טברסקי, שהוא רב חרדי ופסיכיאטר, מסביר שכל בעל המסרב לתת גט לאשתו בימינו הוא גם בעל אלים מבחינה פיזית או מילולית. כמעט בכל מקרה, האשה ביקשה עזרה מרבנים ובני משפחה בשלב מוקדם של הנישואין והם שיכנעו אותה לחזור אליו משום "שלום בית". התוצאה הפסיכולוגית היתה שהבעל האלים ראה מכך נצחון וסירב לתת גט לאשתו. ראה: Abraham Twersky, *The Shame Borne in Silence: Spouse Abuse in the Jewish Community*, Pittsburgh, Pennsylvania, 1996, pp. 125-128.

16 סעיף זה הוא תמצית של "זעקת דלות", ניתוח מקרה מספר 1, שבט תש"ס, עמ' ט"י-יא – עיין שם לפרטים נוספים.

כמו כן פסק הרב פיינשטיין שם, סימן פ' כדלהלן:

בדבר האישה שניסת לאחד ואחרי עבור איזה שבועות נעלם ממנה... משום שהוא חולה במחלת שטות שירא מאנשים... והיא עגונה זה כ"ד שנים ותובעת מהרבנים שישתדלו לתקנתה... והוא זה ודאי ששוטה הוא מום גדול שאינו ראוי לאישות כלל... מסתבר שבלא ידעה שהיה חולה במחלת שטות, ואף בידעה אך חשבה שנתרפא לגמרי ואחר הנישואין נודע שהיה חולה ולא נתרפא לגמרי, שמחמת אותה מחלה חזר ונשתטה ביותר ונעשה משוגע גמור אחר הנישואין, יש לדון בזה דין מקח טעות ולבטל הקידושין.

כיוון שרבקה לא ידעה על הרקע הפלילי של בעלה ועל האלימות שהיתה קיימת בעברו במשך הרבה שנים לפני החתונה,¹⁷ אפשר לטעון שהקידושין היו מקח טעות ואין צורך בגט פיטורין. רבקה לא התחנתה מתוך רצון לסבול בחיים משותפים עם בעל אלים, ולכן בית הדין היה יכול לדון דין מקח טעות ולבטל את הקידושין.

17 על הנטייה של בעלים אלימים להיות אלימים בשנות התבגרותם ראה שם, הערה 6.